

Filozofski život

Promocija knjige

Reformske priče

Nikice Simića

Dana 2. ožujka 2021. godine, u organizaciji udruge Mala filozofija i Zadarskog filozofskog kruga Hrvatskog filozofskog društva, održano je mrežno predstavljanje knjige *Reformske priče* Nikice Simića u sklopu ciklusa mrežnih događanja pod naslovom »Virtualna filozofija«. Uz autora, knjigu su predstavljali izdavač Nikola Šimić Tonin i predsjednik Hrvatskog filozofskog društva Bruno Ćurko (Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu), ujedno pisac predgovora u Simićevoj knjizi. Knjiga je izdana u nakladi Hrvatskog književnog društva, ogranak Zadar, kao dio biblioteke Donat koja je, kako su prisutni izdavači ponosno istaknuli, u gradu Zadru u prethodnoj godini tiskala najviše knjiga. Izdanje je ukoričeno u meki uvez s naslovnicom blagih pastelnih boja.

Šimić Tonin započeo je predstavljanje uvodnom riječi o Simićevu dugom i uspješnom radnom vijeku u školskom odgojno-obrazovnom sustavu. No, to nije samo uvijek rada nego i promišljanja, analiziranja i usavršavanja sustava, usavršavanja načina djelovanja u njemu te odnosa s učenicima kao najvažnijim dijelom učiteljskog rada i poziva, a upravo je taj odnos glavna karakteristika Simićeva profesorskog odnošenja spram posla koji radi – ponaosob prilagođen pristup svakom od učenika u skladu s njegovim mogućnostima i potrebama. Ćurko je uvodno nastavio u jednakom tonu, prebacujući hvalu s autora na knjigu koja je, istaknuo je Ćurko, možda prešućena ili barem zakinuta za pažnju koja joj neupitno pripada. Ona je nemjerljivo važna za otvaranje vrata otvorenom akademskom razgovoru o problemima i stanju u školstvu. Naime, ova knjiga nije samo čisto teorijske, kontemplativne naravi nego je ujedno i plod dugogodišnje prakse, provedene radeći učiteljski posao, tijekom kojeg je autor bilježio bolje i lošije strane hrvatskog obrazovanja, a

u čemu je uistinu vidljiva, kako Ćurko navodi u predgovoru,

»... očita velika strast prema temi o kojoj autor ima znanja, ali i velikog iskustva.« (Str. 9.)

Dojmljiva je autorova preglednost i strukturiranost u pristupu obrazovnom sustavu u Hrvatskoj, a zadivljujuća tankoćutnost kojom vivisecira školstvo u svim »velikim pogreškama« i »malim nelogičnostima« kojima sustav obiluje.

Središnji dio predstavljanja poveo je Simić svojevrsnim predavanjem, toplim, inspirativnim i impresivnim, o problematici o kojoj je pisano. Strast za temu pokazala se velikom, prisutni su se nadovezivali jedno na drugo slijedeći Simićev govor, nadopunjavajući se kao jedan, pokazavši da dijele isto mišljenje ne samo o knjizi nego i o onome što *Reformske priče* donose, njihov povijesni kontekst.

Prije svega, Simić je naglasio upojedinjeni pristup učeniku, koji bi po prirodi trebao biti srž samog odgojno-obrazovnog procesa mlade osobe, dok je nedostatak mogućnosti za takav pristup upravo glavni nedostatak sustava koji za to ne osigurava prostor kroz sadašnji izvedbeni kurikulum. Među ostalim, uzrok nemogućnosti individualnog ostvarenja velikim se dijelom nalazi u preopterećenosti gradivom. Međutim, još gore, i u normiranju učenika na gabarite uspješnosti kao oblikovatelje jednostavnijih obrazaca obnošenja učenicom i indikatora njegova navodnog razvoja kroz sustav koji istovremeno u potpunosti otuđuje osjećaj prisnosti, čak i same upoznatosti učenika sa svrhom učenja. To posljedično sprječava svaki mogući odnos između profesora i učenika, a bez takvog odnosa individualizacija naprosto nije moguća. Simić kritizira sustav valorizacije i ljestvicu vrednovanja učenikova ostvarenja. On ističe da potonji sustav pokazuje bitnu nemogućnost faktičkog obuhvaćanja ikakve vrijednosti učenikova potencijala s ocjenama od 1 do 5, zaključujući kako profesor dajući jedinicu učeniku nju zapravo daje samome sebi.

Ukoliko je učenik svrha školstva, utoliko je profesor temelj obrazovnog procesa. Među-

tim, danas se uloga profesora nerijetko dovodi u pitanje, a sukladno tome i njihova pripremljenost za održavanje nastavnih jedinica. Svejedno koji je kurikulum u pitanju, kako je on proveden i napisan, profesori često predaju na temelju vlastita iskustava i stečenih navika. To znači da svaka napisana i ostvarena reforma, izuzev profesorskog tijela, kao ishod ima isto, a to je da svaki novi, reformom naslovljen papir, kroz profesora predaje jednako. Shodno tome, učenik je u takvom sustavu nevidljiv. A nije ni čudo, zaključuje Simić, da je skoro pa svaki današnji učenik okrenut društvenim mrežama na kojima postaje vidljiv i na kojima se njegov glas čuje.

Simić napominje da su reforme školstva uglavnom ishitrene te da će njihov nedostatak kad-tad izaći na vidjelo. Na spomen reforme, u razgovoru prisutnih spomenute su one najznačajnije u recentnoj povijesti, Šušarova i Pavletičeva reforma školstva, koje se također spominju u knjizi. Dok su se prisutni simpatično prisjećali vlastitog iskustva o navedenim reformama, Simić je znalčki zaključio, kao i u knjizi, da su reforme izuzetno važne, možda i prevažne da se olako prepuste bilo kome za njihovu razradu i provođenje. Takve se reforme uvijek tiču profesora i njihova rada, a Simić kao profesor, ali i znanstvenik, osjeća potrebu filozofskog i kritičkog promišljanja koja bi trebala biti 'normalna', štoviše, poželjna jer

»... ako sustav sustavno proizvodi probleme, svaki znanstvenik bi ponajprije trebao promisliti temelje takvog sustava.« (Str. 21.)

Teme osvijetljene u knjizi *Reformske priče* nisu samo važan nego i bitan dio funkcioniranja društva kroz njegov inherentni dio – obrazovanje – kao ključnog procesa održavanja i unaprijeđivanja društvenog razvoja, a kojem se, nažalost, malo posvećuje filozofskog truda i promišljanja. Autor ove knjige aktualnošću tema, ali i uspjehom u metežu neurednog obrazovanja te stoičkom upornošću u pravljenju reda, uistinu osvjetljuje put svojim primjerom. Živi ukaz Simićeve kontinuirane predanosti bili su učenici koji su, kao i moja malenkost, bili prisutni i grijali se žarom nadahnuća i truda koji gori u Simiću, dodajući još ugljena na vatru svojim iskustvom i pohvalom iz prve ruke za profesora koji je svojim radom oplemenio i njihove živote. Ako je škola uistinu nastala iz dokolice, onda je dokolica Simićev život, posao, njegovo zvanje, struka i mjesto rada. Mjesto u kojem kao predani vrtlar plijevi korov neznanja i istovremeno sadi cvijeće spoznaje za sve učenike koji prolaze kroz taj vrt na vlastitom životnom putu. Ne treba isticati, da su takvim nastupom i predanošću posjetitelji predstavljanja bili zahvalni i zadovoljni.

Mihael Vrbanc

Znanstveni skup

»Pandemija i odgovornost«

Znanstveni skup »Pandemija i odgovornost« održao se mrežno, 16. travnja 2021. godine, kao događaj iz ciklusa znanstvenih događanja Centra za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu pod nazivom »U svom vremenu«, a organiziran je u suradnji s Hrvatskim bioetičkim društvom, Znanstvenim centrom izvrsnosti za integrativnu bioetiku i Splitskim filozofskim krugom Hrvatskog filozofskog društva.

Nakon uvodnih riječi moderatora Brune Ćurka (Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu), Leo Rafolt (Akademija za umjetnost i kulturu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku) održao je izlaganje pod naslovom »Matematika straha«. Izlaganje je, kako ističe, bilo zamišljeno kao nadomjestak za ono što nije izrekao u svojoj knjizi *Virus in fabula*, objavljenoj 2020. godine. Rafolt u izlaganju postavlja pitanje: kako se pojam matematike uopće našao u diskursima vezanim za pandemiju COVID-19? Pojava mogućih etičkih opasnosti i strah koji se potencira u medijskom i političkom diskursu mogu se shvatiti, smatra Rafolt, kao strah od smrti. Nadovezujući se na Agambena, istaknuo je kako je nastala panika upravo to i dokazala jer društvo nije lakovjerno, ono vjeruje samo u »goli život«, dok život kao takav postaje matematiziran i izbrojiv. Naime, rastom smrtnih slučajeva, započinje i problem stručnjaka koji moraju odlučiti koga će spasiti, a koga pustiti da umre. U tom se kontekstu javljaju i povezani problemi u domovima za starije i nemoćne, kao i problemi rasta policijske brutalnosti. Na tom će tragu Rafolt izreći: »Život nam je neuredan, brojevi su, tobože, uredni«, te izlagati o tome kako matematika proizvodi bolesnu pseudokompeticiju u kojoj, primjerice, Sjedinjene Američke Države nadmašuju Italiju u broju zaraženih i umrlih za vrijeme pandemije COVID-19.

U Rafoltovu su izlaganju spomenute Leibnizove dvije vrste istina, do kojih nije moguće doprijeti, istaknuo je Rafolt, mehanizmom *mathesis*a (grč. μάθησις). Zanimljivo, Foucault upravo Leibniza naziva začetnikom *mathesis*a (*Mathesis universalis*), paradigmatičkog postupka unutar klasističke episteme koju valja pojmiti kao univerzalnu znanost u smislu poretka jednostavne naravi. Foucault nastoji dokazati da se jednostavnom diferencijalizacijom *mathesis*a može doprijeti do novih metafizičkih mogućnosti, među kojima je i najznačajnija vezana uz izricanje istine. Za Foucaulta, istina ima dubinsku vezu s *mathesis*om. Time se želi reći da *mathesis* prethodi svakoj filozofskoj intervenciji, što je

i njoj samoj inherentno. S druge strane, za Deleuzea, matematika je generator značenja, ono što održava vezu sa životom i omogućuje spoznaju individualnih sudbina. Stoga, matematika nije ni znanost ni filozofija, kao ni brojanje, ona je posebna vrsta znanja života. Potom se skrenula pažnja na »paradoks broja 1« iz djela *Strah od malih brojeva* Arjuna Appadurajija. Rafolt napominje da je broj apersonalan. Međutim, mediji su najprije brojke oboljelih gotovo u potpunosti cenzurirali, a kasnije gotovo svakodnevno o njima izvještavali. Pritom treba imati na umu, upozorio je Rafolt, da se smrtnost ne može niti univerzalizirati, niti pluralizirati – mali broj predstavlja malu prepreku između većine i ukupnosti. Taj strah od broja 1, strah od toga da samo jedna zaražena osoba može biti prijatelja, nije samo strah od virusa nego i od najmanje moguće mogućnosti, opcije, rasta broja zaraženih. Problemi poput pandemije COVID-19 jedinstveni su, nesvodivi, oni se ne mogu koncipirati u neku matematičku jednadžbu. Takav se virus ne može predvidjeti, širenje virusa i matematičke statistike mijenjaju se iz dana u dan. Na tom se tragu javlja jasna podjela etike i ontologije, podjela koja nam može biti korisna, ali koju u praksi, čini se, mrzimo. Završno, Rafolt je naglasio kako ideje o stvarnosti dobivamo u paketu s politikom. Stoga se danas nerijetko govori o COVID politici koja bi nas trebala izvesti iz novonastale situacije.

Nakon Lea Rafolta, Josip Guć (Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu) održao je izlaganje pod naslovom »Od zatvorene životinje do zatvorenog čovjeka: odgovornost za izbijanje pandemija«. Ističući kompleksnost situacije u svijetu, Guć je naglasio da smo svi upoznati s »činjenicom« da je pandemija COVID-19 proizašla iz Wuhana u Kini, dok je virus prešao na čovjeka preko zaraženog šišmiša. Međutim, postavljaju se pitanja: (I) kako je taj šišmiš dospio tamo?; (II) budući da ne možemo otkriti otkuda je taj virus zapravo došao i kada je prešao sa životinja na ljude, smijemo li tek tako optužiti Wuhan kao mjesto koje je uzrokovalo širenje virusa? Da bi se približio mogućim odgovorima, Guć je istaknuo pojam relacijske geografije, pomoću koje se fokusirao na wuhansku tržnicu na kojoj se zanemaruju uvjeti i propisi trgovanja divljim životinjama. Industrijska proizvodnja u Kini konstantno raste i samim time gura ekonomski i geografski male farmere s tržišta. Tako se fokus malih farmera, zbog jednostavnih uvjeta lova, prebacio na divlje životinje. Nastavno, Guć je naveo jedan od glavnih uzroka za izbijanje i povećanje rizika pandemija – deforestaciju (npr. Amazona). Skrenuo je pozornost i na uzgoj životinja i način funkcioniranja cjelokupne prehrambene industrije kao glavnih izvora emitiranja stakleničkih

plinova koji pogoduju i uzrokuju sve veće šanse za širenje i prijenos virusa. Po rezultatima istraživanja, velika prijevozna sredstva, poput kamiona, aviona i vlakova, emitiraju manje stakleničkih plinova, nego industrija za uzgoj životinja. Direktni utjecaji za nastajanje pandemija nalaze se upravo u takvim industrijama (npr. svinjska i ptičja gripa). Međutim, to prvenstveno ovisi o nama, na nama je odgovornost da smanjimo štetan utjecaj industrije manjom konzumacijom mesa. Guć je bitno istaknuo pojam »osobne odgovornosti«, a koja može biti prospektivna i retrospektivna bioodgovornost. Prospektivna odgovornost jest dužnost da se nešto poduzme, dok se retrospektivna odgovornost odnosi na pitanje: jesmo li ispunili dužnost prema prošlosti? Da bismo bili odgovorni, istaknuo je Guć, nije dovoljno samo razumjeti moralne implikacije vlastitog djelovanja nego je potrebno imati i moć nad njima.

Nakon Josipa Guća, Marita Brčić Kuljiš (Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu) održala je izlaganje pod naslovom »Upravljanje pandemijom i/ili upravljanje ljudima? Pitanje osobne i političke odgovornosti«. Na samome početku svoga izlaganja, Brčić Kuljiš predstavila je problem slobodne volje, koji razumije kao »pomirenje koncepta odgovornosti i determinizma«. Polazeći od pretpostavke da sposobnost počiva na odgovornosti i kontroli, razlikuje dvije vrste osobne odgovornosti: civilno-pravnu i političku. Civilno-pravna odgovornost počiva na općoj zabrani nanošenja štete drugima, dok oni koji čine štetu mogu biti kažnjeni (npr. nenošenje maske). Politička odgovornost može biti razjašnjena pomoću teorije društvenog ugovora – stupivši u građansko stanje ljudi su preuzeli odgovornost za sebe i druge. Na tom tragu, Brčić Kuljiš dotiče se i »negativnog egoizma« kao termina koji označava odluke i djelovanje iz vlastite koristi. Međutim, moralni razvoj vodi nas na sasvim drugu stranu, u smjeru razvijanja vlastite odgovornosti zasnovane na modelu poštivanja zakonitih normi i pravila, koji osiguravaju i jamče sigurnost cijele zajednice.

Nadalje, u izlaganju je istaknuto da su liberalno-demokratske zemlje, poput Njemačke, Italije i Francuske, najviše stradale, dok se Tajvan i Južna Koreja najuspješnije bore protiv pandemije COVID-19. Razlozi bržeg širenja pandemije COVID-19 u liberalno-demokratskim državama mogli bi biti: (I) otvorenost političkog i ekonomskog sustava; (II) teže provođenje *lockdowna*; te (III) starija dob stanovništva. No, ovdje treba, istaknula je Brčić Kuljiš, uzeti u obzir i kulturnu uvjetovanost, a ne samo vrstu političkog režima. Također, Brčić Kuljiš referirala se na Foucaultova tri primjera epidemije: (I) gubu; (II) kugu; i (III) velike boginje. Upravo je guba zarazna bolest

koja je uvela koncept »kažnjavanja«, što je podrazumijevalo da su oboljeli, gubavci, bili kažnjavani postupkom isključivanja iz društva. Guba je u ranoj moderni bila zamijenjena kugom, a samim time došlo je i do promjene načina provođenja moći kažnjavanja i discipliniranja. Tek su velike boginje otvorile vrata biopolitici. Također, velike boginje bile su aktivni pokretač procesa individualnog sudjelovanja u kontroliranju zaraznih bolesti (npr. cijepjenje). Na tom tragu, rekla je Brčić Kuljiš, osobe bivaju oblikovane u skladu s epidemiološkim režimima koje sami stvaraju. Bez obzira na to kakvi zakoni i mjere bivaju na snazi, ljudi će se ponašati u skladu s vlastitim potrebama i osjećajima. Tako postaje jasno da je otpor prema takvim zakonima i sistemu neizbježan. Pritom ističe da treba imati na umu i život kolektiva, život kojeg je pandemija bitno narušila, a koji nas tjera na svakodneвно propitivanje vlastite odgovornosti.

Posljednje izlaganje, pod naslovom »Sloboda, odgovornost i solidarnost u doba pandemije«, održao je Hrvoje Jurić (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu). U svojem je izlaganju stavio naglasak na širu sliku pandemije COVID-19, navodeći da je upravo izostanak šire slike razlog kaotičnosti koja nas je snašla. Ova pandemija nije samo stvar bolesti uzrokovane određenim virusom nego je ujedno i simptom drugih globalno-socijalnih bolesti. Sustav koji prodire u sve pore javnog, privatnog i društvenog života, ujedno kontrolira vrijeme, prostor, prirodu, društvo, ali i sve ljudsko i ne-ljudsko. Taj je sustav, reći će Jurić, neka vrsta apsoluta jer se izvan njega ne može niti stvarati, niti djelovati, čak niti misliti. Na tom tragu, istaknuo je da biopolitika upravlja svim ljudskim i ne-ljudskim, individualnim i kolektivnim životima. U »biopolitičkoj paradigmi« goli je život tek objekt političkih strategija. Jurić tako, na tragu Foucaulta, razlikuje: (I) sociopolitičko discipliniranje individualnih tijela; (II) sociopolitičko reguliranje tijela cjelokupne populacije. Potonje su distinkcije važne jer se u ratu protiv pandemije COVID-19, za razliku od drugih ratova, mobilizira ljude iz cijelog svijeta. Ovaj »rat« ne poznaje strane. Međutim, njegova nas biopolitika upozorava na stalnu prijetnju bioterorizma i tiranije.

U takvom izvanrednom stanju, tradicionalne političke podjele, ljevica i desnica, postaju suviše provizorne kada njihov temeljni referent postaje »goli život«. Na taj način tehnika, smatra Jurić, postaje oblik moći, dok biomoć postaje glavni regulator socijalnog života. Međutim, za autonomnog čovjeka ne postoji zapovijed, ona se može uzeti u obzir, ali se ne treba nužno izvršiti. Pritom ipak valja biti odgovoran. No, »preuzeti odgovornost za vlastita djela« podrazumijeva donijeti konačnu odluku o tome što čovjek treba činiti. Jurić je upozorio

na to da se ne treba čuvati samo virusa nago i popratnih manipulacija na emocionalnoj i psihičkoj razini. Treba 'sačuvati pamet' da bi se mogla postaviti prava pitanja, pitanja s čijim bismo odgovorima mogli doći bliže konačnom rješenju novonastalih problema.

Završno, treba istaknuti to da su se izlagači dotaknuli i određenih pitanja i strahova s kojima se susrećemo u ovim tjeskobnim vremenima. Svođenje ljudskih života na statistiku – zaražene i nezaražene – dovodi do društvenog razdora. Stoga, ističe se pojam odgovornosti, odnosno odgovorno djelovanje i vježbanje odgovornosti, da bismo pobijedili ne samo probleme uzorkovane pandemijom COVID-19 nego i razne društvene probleme općenito. Početak rješavanja tih problema nije jednostavan, no nekako moramo započeti. Izlagači su predložili da započnemo s postavljanjem pravih pitanja, preispitivanjem sebe i vremena u kojem živimo i djelujemo.

Ana Klasnić

Radionica »Issues in Film and Television. Philosophers, Film Makers and Film Scholars Debate Contemporary Issues in Moving Images«

U četvrtak, 22. travnja 2021. godine, mrežno je održana radionica pod naslovom »Issues in Film and Television. Philosophers, Film Makers and Film Scholars Debate Contemporary Issues in Moving Images« (»Problemi u filmu i televiziji. Filozofi, filmski stvaratelji i filmski istraživači raspravljaju o suvremenim problemima u pokretnim slikama«). Radionica je dio istraživačkog projekta *AETNA (Aesthetic Education through Narrative Art and its Value for Humanities – Estetičko obrazovanje kroz pripovjednu umjetnost i njegova vrijednost za humanistiku)*, organizatori radionice bili su Odsjek za filozofiju Sveučilišta u Rijeci i Hrvatsko društvo za analitičku filozofiju, a projekt je financirala Hrvatska zaklada za znanost. Radionica je održana na engleskom jeziku, a sastojala se od četiri cjeline koje su vodili Rafe McGregor (Sveučilište Edge Hill),

Britt Harrison (Sveučilište u Yorku), Mario Slugan (Sveučilište »Queen Mary« u Londonu) i Iris Vidmar Jovanović (Sveučilište u Rijeci).

Prvo izlaganje, naslovljeno »Criminological Cinema: From Pedagogy to Aetiology« (»Kriminološki film: od pedagogije do etiologije«), održao je Rafe McGregor. U svojem je izlaganju nastojao pokazati kako kinematološki narativ može imati pedagoške i etiološke vrijednosti za kriminologe i filozofe. McGregor pritom razlikuje tri vrste filmskog narativa koji se mogu naći u interesnom području kriminologije: (I) pedagoški; (II) semiotički; i (III) etiološki. Kao primjer, predstavljen je film *Beverly Hills Cop (Policajac s Beverly Hillsa, 1984.)*, u kojem je prikazana interseksionalnost – koncept koji podrazumijeva društvenu konstruiranost identiteta likova u svrhu radnje filma. Tako će, primjerice, žena s tamnom bojom kože imati znatno teže životne okolnosti od bijele žene. Iako sam film izbjegava upućivanje na rasu, *Policajac s Beverly Hillsa* prikazuje kako se rasa i klasa mogu u mnogočemu sputavati. Potonji primjer i popratna diskusija mogu poslužiti pedagoškim aspektima kriminologije. Međutim, McGregor onkraj pedagogije vidi i kinematološku fikciju kao empirijsku referencu raznih teorija. Značaj kriminološkog kina, istaknuo je McGregor, jest u tome što ono ima kriminološke vrijednosti u donošenju tri tipa etiološkog znanja: (I) fenomenološkog; (II) mimetičkog i (III) kontrafaktičnog.

Drugo izlaganje, naslovljeno »Cinematic Humanism: The Cognitive Value of Dramatic Argumentation«, održala je Britt Harrison. Harrison je svoje izlaganje započela isticanjem vrijednosti literature, da literatura osvjetljava, konstituira i rekonstituira ljudski svijet te se kao takva nalazi u relaciji s jezikom. Harrison smatra da je literarno pisanje najvišeg reda pod snažnim utjecajem jezika svakodnevice – jezika koji se konstantno mijenja i izoštrava, koji rafinira kako osjetila, tako i misaone implikacije i mogućnosti. Na tom tragu, istaknula je Harrison, da bismo smisleno analizirali sebe ili fiktivne likove kakvog filma potrebno je ispuniti četiri uvjeta: (I) razumjeti što se događa, tj. razumjeti značenje akcija; (II) razumjeti ono što se radi, tj. razumjeti što se može ili treba napraviti u danim okolnostima; (III) postaviti događaj u relaciju sa samim sobom; te (IV) postaviti sebe u svijet. Drugim riječima, svaka akcija tumači se pomoću dramatične argumentacije postavljene u serijama radnji. Takve radnje izvršava intencionalni agent, a svaka akcija može se razumjeti jedino iz prethodne radnje. Za Harrison, potonja je formalna analiza srž razumijevanja, kao i sam temelj znanja.

Mario Slugan održao je izlaganje na temu »Do Fiction Films Generate Real-Life Beliefs?« (»Stvaraju li fiktivski filmovi stvarna vjerovanja?«). Njegovo je izlaganje polazilo od pretpostavke da filmske slike ljudi aktivno doprinose načinu na koji ljudi razumiju i iskušavaju »stvarni svijet« (Benshoff i Griffin). Slike, koje su ujedno i predodžbe, imaju narativni efekt nagovaranja. Na taj način, obrazlagao je Slugan, one aktivno utječu na stavove, namjere, vjerovanja i ponašanja publike. Tako se narativan utjecaj nagovaranja ne-fiktivnih likova čini senzibilnim. Međutim, fikcija je gotovo uvijek zamišljena kao nešto što ne stvara uvjerenja. Stoga, zaključio je Slugan, potonja uvjerenja tiču se percepcijskih i pozicijskih činjenica, stereotipa i načina funkcioniranja svijeta.

Posljednje izlaganje, naslovljeno »Storytelling in Serial Narration« (»Pričanje u serijskom pripovijedanju«) održala je Iris Vidmar Jovanović sa Sveučilišta u Rijeci. Vidmar Jovanović svoje je izlaganje započela pretpostavkom da televizijske serije govore nešto o našem svijetu te nas pozivaju na to da razmotrimo kompleksne moralne, socijalne, političke i ekonomske probleme. Televizijske serije inspiriraju različite imaginativne i emocionalne procese čiji su ishodi povećanje svijesti o određenom aspektu stvarnosti. Na pitanje »na koji se način promiču edukativni aspekti serija?«, Vidmar Jovanović odgovara da to ovisi o tome jesu li serije mimetičke ili ne. Kao primjer mimetičkih, predstavljena je serija *Law & Order (Zakon i red, 1990. – 2010.)*. Potonja serija tiče se socijalnih pitanja, a radnja nastoji oponašati stvarnost, primjerice, na način da prikazuje proces tužbe za seksualno nasilje. Govoreći o ljudskim odnosima i socijalnim problemima, takav prikaz sudskog procesa, smatra Vidmar Jovanović, može poslužiti kao svojevrsna edukacija i upoznavanje s navedenom problematikom. Nakon zanimljive i poticajne popratne rasprave, uslijedilo je zatvaranje radionice.

Ana Daria Bokan

Ljetna škola »Bioethics in Context VIII: The Concept of 'Health' and Its Implications for Public Health Issues«

U razdoblju od 20. do 27. lipnja 2021. godine održala se međunarodna ljetna škola pod naslovom »Bioethics in Context VIII: The Concept of 'Health' and Its Implications for Public Health Issues« (»Bioetika u kontekstu VIII.: pojam 'zdravlja' i njegove implikacije za probleme javnog zdravstva«). Mjesto održavanja bila je Akademija za političko obrazovanje u njemačkom (bavarskom) gradiću Tutzingu. Ljetnu školu organizirala je Katedra za praktičku filozofiju (etiku, pravo i ekonomiju) Instituta za filozofiju Sveučilišta u Hagenu (Njemačka) u suradnji sa Sveučilištem u Zagrebu (Hrvatska), Sveučilištem sv. Klimenta Ohridskog u Sofiji (Bugarska), Aristotelovim sveučilištem u Solunu (Grčka), Kretskim sveučilištem (Grčka), Akademijom za političko obrazovanje u Tutzingu (Njemačka), Katoličkim privatnim sveučilištem u Linzu (Austrija), Sveučilištem u Beogradu (Srbija), Sveučilištem u Zenici (Bosna i Hercegovina) i Sveučilištem u Tirani (Albanija). Program ljetne škole održao se djelomično mrežno, a djelomično uživo. Sudionici skupa bili su nastavnici i istraživači, studenti poslijediplomskih, diplomskih i preddiplomskih studija filozofije, bioetike i srodnih disciplina. Program je obuhvaćao 15 predavanja, dva seminara te 29 studentskih izlaganja podijeljenih u osam panela. Posebno je pohvalno za domaćine organizatore ljetne škole što se cijeli program održao bez značajnijih odstupanja od predviđenog rasporeda i bez većih tehničkih poteškoća.

Tema zdravlja i javnog zdravstva, kao središnja tema područja medicinske etike koja u bioetičkom obuhvaćanju uključuje i promišljanja o političkim ciljevima, poprimila je poseban značaj uslijed aktualnih zdravstvenih, društvenih, gospodarskih i političkih problema uzrokovanih pandemijom COVID-19. Prvog dana, u nedjelju 20. lipnja 2021. godine, po dolasku sudionika u ranovečernjim satima, održano je otvaranje ljetne škole uz pozdravne riječi domaćina Michaela Spiekera, Thomasa Sörena Hoffmanna i Marcusa Knaupa. Uz opće napomene i informacije o lokalitetu u kojem se ljetna škola održavala, iz uvodnih riječi bilo je jasno da je u središtu zanimanja interdisciplinarni pristup promišljanju problema zdravstva u kontekstu aktualne pandemije. Radni dio ljetne škole otpočeo je u ponedjeljak, 21. lipnja 2021. godine, mrežnim predavanjem Michaela Fuchsa sa Sveučilišta u

Linzu, pod naslovom »'Health': Everyday Term and Philosophical Reflection«. Nakon rasprave, uslijedilo je i drugo predavanje iz ovog bloka, na temu »What Does Individual 'Health' Mean – and What Is 'Public Health'?«, a održao ga je Thomas Sören Hoffmann sa Sveučilišta u Hagenu. Oba predavanja bila su fokusirana na ključne pojmove i teme koje se javljaju u bioetičkom promišljanju problema javnog zdravstva, kao što su: (I) odnos javnog i privatnog; (II) individualnost; (III) intimnost; (IV) određenje prava i obveza; te (V) uopće poimanje bolesti i medicine kao znanosti i metode tretiranja oboljele osobe, odnosno sprječavanja oboljenja. U drugom dijelu dana, Andreas Brenner sa Sveučilišta u Baselu održao je predavanje pod vidom pitanja »Fear and Obedience as Ethical Categories?«, kojim se značajnije dotaknuo pojma »izvanrednog stanja«, što je omogućilo duboko promišljanje i raspravu o aktualnoj krizi uz osvrt i na druge povijesne krize koje su snalazile čovjeka i društvo.

U utorak, 22. lipnja 2021. godine, prvi blok predavanja otvorio je Zoran Todorović iz Beograda s predavanjem na temu »Public Health Issues Between Individual and Collective Ethics: The Example of Biobanking«, a na koje se nastavilo predavanje »The COVID-Public Health Emergency of International Concern: Concepts and Consequences« Silvije Behrendt iz Salzburga. Nakon toga, mrežno predavanje na temu »The Concept of Health as a Problem in Philosophical Justifications of Solidary Health Care Systems« održao je Markus Rothhaar.

Trećeg dana održavanja ljetne škole započela su i prva studentska izlaganja, a izlagači su bili podijeljeni u tri panela koja su se održavala istovremeno, što je, nažalost, onemogućilo praćenje svih izlaganja. Predviđena petnaestominutna izlaganja pratila su desetominutne rasprave. Po takvom modelu, prvi panel bio je organiziran za izlagače »na daljinu«, a na njemu su sudjelovali: Tomislav Dretar (Hrvatska) s temom »Scheler's Concept of Sympathy, Its Connection to Ethics and Caregiving«; Blerta Qazimllari (Albanija) s temom »Ethical Issues in Patients with End-Stage Neurologic Diseases«; Lidija Knorr (Hrvatska) s temom »How the Wet Markets Renew the Question of Corporate Exploitation«; te Adamantia Zeziou (Grčka) s temom »The Correlation Between Personal and Collective Responsibility and Their Psychological Consequences in the Times of a Pandemic«. Na drugom panelu, održanom uživo, sudjelovali su: Jakov Erdeljac (Hrvatska) s temom »Reduction of a Person in a Pandemic«; Vladimir Pachemanov (Bugarska) s temom »Some Remarks on the Forgetfulness of Health«; Panagiotis Bartzos (Grčka) s temom »COVID 19, Vaccination

and Ethics»; te Ivanina Valova (Bugarska) s temom »Triage in the Context of COVID-19 Pandemic-Decisions over Life and Death«. Na trećem panelu, također uživo, sudjelovali su: Julia van der Linde (Njemačka) s temom »The Implications of the Concepts of Health and Disease for the Ethical Study of Caring Practice«; Matija Vigato (Hrvatska) s temom »Can Game Theory Help (Morally) Eradicate COVID-19?«; te Vassiliki Melissinou (Grčka) s temom »Pandethics: A Discussion of Principles«.

U srijedu, 23. lipnja 2021. godine, program je započeo s predavanjem »The Corona Crisis: Attempt at a Philosophical Orientation« Marcusa Knaupa sa Sveučilišta u Hagenu. Drugo predavanje u istom bloku održala je Valentina Kaneva sa Sveučilišta sv. Klimenta Ohridskog u Sofiji, koja je otvorila pitanje genetičkog determinizma u okviru teme »Public Health Ethics and the Societal Perspectives of Genomic Research«. Program se nastavio s predavanjem Stavroule Tsinorema sa Sveučilišta na Kreti, naslova »The Value of Human Life in Public Health Ethics. Reflections on Kantian and Utilitarian Approaches«, a kasnije u danu uslijedila su studentska izlaganja četvrtog, mrežnog panela, i petog panela, održanog uživo. Na četvrtom panelu sudjelovali su: Malbora Xhelili (Albanija) s temom »'Neurophobia' – Frightening Neurology?«; Pavlina Alexiou (Grčka) s temom »Bioethical Approach on the Impact of COVID-19 Pandemic on End-of-Life Care«; te Eleni Konstantinidou (Grčka) s temom »People with Special Needs: a Continuous Game with Bioethics in the Context of the Orthodox Way of Living and Being Educated«. Na petom panelu sudjelovali su: Izabela Dimitrova (Bugarska) s temom »COVID-19 Vaccines: The Immediate Solution to the Pandemic«; Panagiota Penny Paralika (Grčka) s temom »Ethical Considerations Related to HPV Vaccination: Autonomy, Access and Non-discrimination«; te Fiorela Prenga (Grčka) s temom »Justice in the Air: Climate Change and Public Health Issues«.

U četvrtak, 24. lipnja 2021. godine, održano je jedno predavanje i jedan seminar. Predavanje naslova »Belief in Magic, the Concept of Evil, and Mental Health: A Psychiatric Approach« održao je Gentian Vyshka sa Sveučilišta u Tirani, a nakon njegova predavanja uslijedio je seminar »The Value of Human Life in Public Health Ethics. Reflections on Kantian and Utilitarian Approaches«, na kojemu su studenti pod vodstvom Stavroule Tsinorema raspravljali o problemima autonomije i informiranog pristanka u zdravstveno-medicinskoj praksi. Po završetku seminara, sudionici su posjetili otvoreni muzej u blizini Alpa i bavarski gradić Mittenwald u okviru predviđenog izleta.

Programski dio pretposljednog radnog dana ljetne škole, petak 25. lipnja 2021. godine, otvorio je Michael Spieker s predavanjem »The Idea of Health from Greek Antiquity to the Modern World«. Miltiadis Vantsos s Aristotelova sveučilišta u Solunu mrežno je održao predavanje »Health – the Highest Good? An Orthodox Perspective«. U drugom dijelu, uz predavanje Bernarda Harbaša sa Sveučilišta u Zenici na temu »Coronavirus Pandemic and Biopolitics: Postmodernist Debate on the State of Exception«, održani su šesti, sedmi i osmi panel studentskih izlaganja s po četiri izlaganja u svakom panelu. U šestom panelu sudjelovali su: Julia Alessandra Harzheim (Njemačka) s temom »Moral Judgement and Ethical Decision Making: How to Deal with Increasingly Complex Demands of Interdisciplinary Moral Dilemma Situations Arising within Our Public Health Care System?«; Johannes Lieb (Njemačka) s temom »Concept of Health by the WHO – Utopia and Politicization«; Konstans Hesapchieva (Bugarska) s temom »Paternalism as Beneficence and Care in the Context of Public Health«; te Victoria Genovefa Tsiamitrou (Grčka) s temom »Vulnerable Populations in COVID-19 Pandemic: Ethical Issues Concerning Access in Healthcare«. U sedmom panelu sudjelovali su: Simeon Vasilev (Bugarska) s temom »The Philosophical Peculiarities of Parasitism: On the Use and Abuse of the Concept of Health«; Bernard Špoljarić (Hrvatska) s temom »Pandemic Challenges to Spinoza's Understanding of the Concept of Civil Liberties«; Harald Briesche (Njemačka) s temom »Public Health: Health Is More Than Medicine«; te Judith Wagner (Njemačka) s temom »Pain and Its Limits«. U osmom panelu sudjelovali su: Elmana Cerić (Bosna i Hercegovina) s temom »Global Justice, Solidarity and Health (In)Equality in the Era of COVID-19 Pandemic«; Safer Grbić (Bosna i Hercegovina) s temom »Posing Questions about (Non)Feminist Approaches to Bioethics in Times of Pandemic and Similar Threats to Public Health«; Željka Stamenković (Srbija) s temom »Parental Consent in Minors' Abortion«; te Željka Stanojević (Srbija) s temom »Contextual Justice, Utilitarianism and Prioritarianism in COVID-19 Pandemic«. Posljednji radni dan ljetne škole održao se u subotu, 26. lipnja 2021. godine, a otvoren je s dva predavanja. Prvo predavanje održao je Hrvoje Jurić sa Sveučilišta u Zagrebu na temu »The Subjective and the Objective in the Issues of Health«. Drugo predavanje, naslovljeno »Individual and Public Health: From Personal Responsibility to Mutual Trust and Solidarity«, održala je Eleni Kalokairinou s Aristotelova sveučilišta u Solunu, koja je nakon stanke također vodila »Ethics, Religion and Transhumanism«, drugi seminar ove ljet-

ne škole. Time je program uspješno priveden svome kraju, a uslijedila je i zaključna diskusija svih okupljenih uz razmatranje potencijalne teme za sljedeće izdanje ove sadržajem bogate i doprinosom važne interdisciplinarne obrazovne manifestacije.

Bernard Špoljarić

Ljetna škola »Philosophy and Interdisciplinarity – The Role of Philosophy in Interdisciplinary Research and the Encounter of European Societies«

U okviru CEEPUS mreže »Philosophy and Interdisciplinarity«, od 12. do 18. srpnja 2021. godine, u Grazu je održana ljetna škola »The Role of Philosophy in Interdisciplinary Research and the Encounter of European Societies«. Na ljetnoj školi sudjelovali su nastavnici, istraživači i studenti sa Sveučilišta u Splitu, Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišta u Krakowu, Pontifikalnog sveučilišta Ivana Pavla II iz Krakowa, Sveučilišta u Varšavi, Sveučilišta u Nišu, Sveučilišta u Novom Sadu, Karlova sveučilišta u Pragu, Sveučilišta u Trnavi, Sveučilišta u Grazu i Sveučilišta u Beču. Ljetna škola imala je za cilj promovirati daljnji razvoj i istraživanje dimenzija europeizacije – kroz interdisciplinarni pristup. Spajanjem različitih disciplina, kao i raznih metodoloških vještina istraživača uključenih u CEEPUS mrežu, otvara se široko polje novih perspektiva i pogled zajedničkih tema istraživanja. Važan je cilj ovog događanja bilo pokretanje razmjene različitih znanja, pristupa i iskustva, kao i stvaranje novih uporišta znanja i budućih suradnji.

Ljetna škola započela je u ponedjeljak, 12. srpnja 2021. godine, s uvodnim predavanjem Ljudevita Fran Ježića (Sveučilište u Zagrebu). Tema uvodnog predavanja ticala se »Uloge filozofije u interdisciplinarnom istraživanju«, kao i pojma »interdisciplinarnosti« općenito. U predavanju je bilo rečeno da svaka znanost posjeduje svoju konceptualnu strukturu i filozofske pretpostavke koje se dalje ne propituju. Primjerice, teoretičari evolucije uzimaju

slučajne fluktuacije i osciliranja kao pretpostavku za istraživanje života, a ne istražuju mogućnost determinizma ili nedeterminizma svemira. Riječima Petera Swanson, kao što se »gramatičar trudi stvoriti sustavno objašnjenje strukture pravila koja bez napora poštujemo u svojem gramatički ispravnom govorenju, tako se filozof trudi stvoriti sustavno objašnjenje opće konceptualne strukture za koje nam naša svakodnevna praksa pokazuje da njome prešutno i nesvjesno vladamo«. Potonjim predavanjem otvorena su brojna pitanja, primjerice: (I) što je interdisciplinarnost?; (II) koliko je disciplina potrebno da bismo određeno istraživanje mogli nazvati »interdisciplinarnim«?; (III) kakva je uloga i status tih disciplina u »interdisciplinarnom« istraživanju?; (IV) koja je uloga filozofije u »interdisciplinarnom« istraživanju?; (V) treba li se filozof baviti i drugim disciplinama u »interdisciplinarnom« istraživanju? Odgovori na postavljena pitanja nisu pronađeni ni na zajedničkoj večeri, ugodnom druženju nakon otvorenja ljetne škole. Međutim, ta su pitanja, kao i traženje odgovora na ista, bila gotovo uvijek prisutna za vrijeme trajanja ljetne škole.

Drugi dan ljetne škole, 13. srpnja 2021. godine, započeo je predavanjem »O političkom temelju koncepta obrazovanja u europskoj filozofskoj tradiciji« Zorana Dimića (Sveučilište u Nišu). Već nas je sam naslov, odnosno pojmovi sadržani u njemu, naveo na to da razmotrimo što uopće znači »Europa«, što je to »europska filozofija« i koja je njena tradicija. Dimić je istaknuo da svaki govor o filozofiji podrazumijeva pitanje njezina podrijetla, bilo da je riječ o »njemačkoj« ili »anglosaksonske« filozofiji. Odakle god krenuli, to će nas neumoljivo vratiti ponovno »ka Grcima«, odnosno u Europu. Tako ne treba čuditi da je već samu riječ »filozofija« teško prevesti na ne-europske jezike. Naime, Europa ne podrazumijeva samo političku strukturu, poput Europske unije, nego i bogato naslijeđe, poput filozofije, koje čini stup europskog mišljenja i civilizacije. Premda filozofiju obično dijelimo na kontinentalnu i analitičku, filozofija – kako je god definirali – nadilazi zemljopisne i političke granice. Nakon pauze za ručak, Milan Jovanović (Sveučilište u Nišu) održao je predavanje »Različiti načini interdisciplinarnosti«, koje je potaknulo daljnju raspravu te produbilo ideje i pitanja s prijašnjih izlaganja.

Potom je uslijedio okrugli stol s temom »Prilike i rizici pred demokracijom u budućnosti«, kojega je Marita Brčić Kuljiš (Sveučilište u Splitu) predvodila, a na kojem su Tadeusz Ciecierski (Sveučilište u Varšavi), Daniela G. Camhy (Sveučilište u Grazu), Una Popović (Sveučilište u Novom Sadu) i Zoran Dimić (Sveučilište u Nišu) sudjelovali kao govornici

ci, dok ga je Ljudevit Fran Ježić (Sveučilište u Zagrebu) moderirao. Rasprava se vodila oko temeljnih problema demokracije, koje su prepoznali još Platon i Aristotel, s naglaskom na krizi suvremene liberalne demokracije zapadnog svijeta. Prisutni su zaključili da je jedan od glavnih razloga nevjere u demokraciju – politička elita, »oligarhijska klika« koja stoji kao fasada pozadinskim državnopravnim aparatima. Prisutni su pritom istaknuli da su problemi liberalne demokracije jednaki problemima reprezentacijske demokracije, dok su procesi tranzicije prema oligarhiji usporedivi s povijesnim procesom zatvaranja gradskih vijeća komunalnih i trgovačkih republika Mediterana i sjeverne Europe tijekom srednjeg i ranog novog vijeka. Naime, čak i za vrijeme reformacije, Martin Luther, vođen biblijskom idejom »o svećenstvu svih vjernika« zagovarao je aktivno sudjelovanje i političko obrazovanje svih vjernika. Povijest je pokazala da je Lutherova ideja rezultirala širenjem hereza i razdjelom Crkve, umjesto njenim spasenjem. Nadalje, na okruglom je stolu bilo riječi o razdoblju interneta, koje u velikoj mjeri slično razdoblju tiskarskog stroja, a koje je, kako znamo, rezultiralo s dotada neviđenom razinom i brzinom širenja informacija – kako onih istinitih, tako i onih lažnih.

Treći dan ljetne škole, 14. srpnja 2021. godine, otvorio je Jakub Marek (Karlovo sveučilište u Pragu) predavanjem »Ontologija i antropologija Černobilske katastrofe«. U svojem je izlaganju analizirao nuklearnu i radijacijsku katastrofu u Černobilu kako ju opisala Svetlana Aleksijević u svojoj knjizi *Chernobyl Prayer*. Tekst *Černobilske molitve* Marek je analizirao unutar okvira filozofije povijesti, filozofije tehnologije i filozofske antropologije, dok je glavna mjesta teksta interpretirao iz pozicije filozofije egzistencije. Nakon kraće pauze, Joanna Mysona Byrska (Pontifikalno sveučilište Ivana Pavla II u Krakovu) održala je predavanje na temu »Europski identitet s gledišta filozofije«. U svojem je izlaganju analizirala filozofski pojam identiteta kao princip bitka. Također, u izlaganju je bilo riječi o: (I) europskom identitetu; (II) temeljnim odrednicama i ključnim pojmovima koje vezemo uz europski identitet; (III) društvenim očekivanjima i normama koje povlači socijalna komponenta identiteta; te (IV) *coaching tehnikama* za promjenu identiteta.

Govor o socijalnoj komponenti identiteta nastavio se i u seminaru »Postkolonijalizam i iskustvo drugog«, koji je vodio Jakub Marek. Seminar je započeo govorom o Amandi Gorman, mladoj Afroamerikanki čija je poema predstavljena na Bidenovoj inauguraciji. Međutim, stvar postaje tim zanimljivija kada je Marieke Lucas Rijneveld, nizozemska spisateljica, odbila prevesti njenu poemu. Nai-

me, ona se vodila idejom da kao Europljanka nema ni pravo, ni potrebno znanje za adekvatno prenošenje i ispravno razumijevanje iskustva Afroamerikanaca. Seminar, kao i popratna radionica, otvorili su brojna pitanja za razmatranje i diskusiju. U diskusiji se prepoznalo da pojmovi jedinstvenog identiteta »Europe«, »Zapada« i »bijelaca« nisu unitarni kada govorimo o povijesti i kolonijalizmu. Naime, »afroameričko iskustvo« postaje u potpunosti nerazumljivo ako ne poznamo vlastitu povijest. Nakon seminara, u gradskoj vijećnici, sudionike škole svečano je primio Siegfried Nagl, gradonačelnik grada Graza. A ugodno druženje bilo je popraćeno zajedničkim turističkim obilaskom grada sa svim njegovim znamenitostima.

Četvrtog dana ljetne škole, 15. srpnja 2021. godine, Marita Brčić Kuljiš (Sveučilište u Splitu) održala je predavanje i seminarsku radionicu u obliku debate. Naslov predavanja glasio je »Filozofija migracija u kontekstu Europske unije«. Predavanje je bilo zamišljeno kao prikaz temeljnih pojmova, tema i načina pristupu *unutar* i *van* europskih migracija, a što se nastavilo i kroz debatnu radionicu. Na radionici, debatiralo se oko prava prelaska granica i potrebi postojanja granica kao takvih, gdje je jedna strana zastupala bezuvjetno pravo prelaska granica i ukidanje granica, dok je druga strana zastupala ograničenje mogućnosti migracije.

Peti dan ljetne škole, 16. srpnja 2021. godine, započeo je Peter Scherrer (Sveučilište u Grazu) predavanjem o »Ulozi antike u filozofsko-političkim konceptima«. U izlaganju je istaknuo da je antika nedvojbeno stvorila temelje onoga što danas smatramo europskim i modernim svijetom. Uostalom, podsjetit će Scherrer, i sama je filozofija zasnovana na idejama antičkih autora. Ovdje se možemo prisjetiti i Alfreda Whiteheada koji je jednom prilikom rekao da filozofija nije ništa drugo doli »niz fusnota na Platona«. Potom je Tadeusz Ciecierski (Sveučilište u Varšavi) održao predavanje »Semiotika i filozofija«. Predavanje je bilo zamišljeno kao uvod u poljsku filozofiju jezika i semiotiku općenito, s posebnim naglaskom na filozofiju Kazimierza Ajdukiewicza. Zatim je Daniela G. Camhy (Sveučilište u Grazu) održala predavanje o »Metaforama i dehumanizaciji«. U izlaganju je govorila o smislu i načinu na koji čovjek koristi metafore da bi prekrrio vlastito nasilništvo. Camhy je istaknula kako govor kroz metafore može dovesti do dehumanizacije pojedinaca, a posljednično tome i do nasilja. Primjerice, u govoru o migracijama često se koristi pojam »val migranata« kojim, htjeli ili ne htjeli, podsvjesno prenosimo negativno viđenje migracije kao »vala koji udara na plažu« te koji asocira na nemirno more, odnosno

turbulentno i destruktivno djelovanje morskih valova. Nakon popratne diskusije i kraće pauze, održan je okrugli stol na temu »Europa nakon Pandemije: političke, socijalne i ekonomske implikacije«, gdje je bilo govora o različitim oblicima solidarnosti. Također, bilo je riječi o: (I) pomoći nemoćnima za vrijeme karantene; (II) solidarnosti pri organizaciji protukarantentskih demonstracija; (III) strahu, anksioznosti i nesigurnosti uzrokovanim širenjem različitih neistinitih informacija o negativnim posljedicama različitih cjepiva; (IV) negativnom psihološkom utjecaju vijesti o broju oboljelih; (V) društvenoj izoliranosti; te (VI) negativnim stranama prelaska na mrežnu nastavu.

Šesti dan ljetne škole, 17. srpnja 2021. godine, otvorila je Una Popović (Sveučilište u Novom Sadu) predavanjem »Dolje sa (starom) Europom: zenitizam i balkanizacija Europe«. U izlaganju, predstavljene su osnovne pretpostavke i umjetnička dostignuća zenitizma, avangardnog umjetničkog pokreta koji je nastao dvadesetih godina prošlog stoljeća u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Potom su Rudolf Meet (Sveučilište u Grazu) i Giuseppe Motta (Sveučilište u Beču) održali predavanje

»Alois Riehl i Ludwig Mies: intersekcija između psihologije, filozofije, arhitekture i arheologije na početku 20. st.«. U predavanju su govorili o: (I) prikazu interdisciplinarnosti u praksi; i (II) mogućnosti prikazivanja filozofskih ideja pomoću arhitekture. Naposljetku, Lukas Meyer (Sveučilište u Grazu) održao je predavanje na temelju nezavršenog i neobjavljenog rada »Klimatska pravda. Interdisciplinarna analiza«. Pored programa ljetne škole, potrebno je istaknuti i mnogobrojna neformalna druženja, rasprave, »filozofske kave« i »sokratovske šetnje« koje su, vjerujem, svima prisutnim pružale izrazito zadovoljstvo. Spajanjem velikog broja raznih sveučilišta došlo je i do spajanja raznih oblika mišljenja, novih istraživačkih područja, ideja pa i preporuke literature i autora.

U vlastito ime, kao i ime mojih kolega, izražavam duboku zahvalnost svim organizatorima, predavačima, profesorima i domaćinima. Za kraj, treba reći da ova ljetna škola može poslužiti kao primjer uspješnog interdisciplinarnog i međunarodnog dijaloga i suradnje.

Toma Gruica